

LUKIVAIKEUDET

Lukivaikeudet ovat erityisistä oppimisvaikeuksista pisimpään tunnettuja ja tutkittuja. Ensimmäiset kuvaukset kehityksellisistä lukemisongelmista ovat jo 1800-luvun loppuvuosilta.

Mitä lukivaikeuksilla tarkoitetaan? Kuinka yleisiä ne ovat?

Lukivaikeuksilla tarkoitetaan vaikeutta tarkan ja sujuvan luku- ja kirjoitustaidon oppimisessa ja taidon hallinnassa. Lukivaikeus on kapea-alainen erityisvaikeus, se ei siis kerro yleisen kehitystason tai oppimiskyvyn ongelmista. Useassa kielessä lukivaikeutta kuvaava termi on dysleksia. Suomalaiseen puheenparteen on vakiintunut sitä vastaavaksi termiksi lukivaikeus, joka viittaa ongelman näkymiseen sekä lukemisessa että kirjoittamisessa. Usein lukivaikeus hankaloittaa myös luetun ymmärtämistä ja tuottavaa kirjoittamista, mutta nämä ovat usein seurausta ydinongelmasta, teknisen luku- ja kirjoitustaidon vaikeuksista.

Lukivaikeuksien esiintyvyyttä on vaikea määrittää tarkasti, koska sen kriteerit ovat pohjimmiltaan sopimuksenvaraisia. Usein todetaan lukivaikeuksia jossain muodossa olevan noin 5 – 10 prosentilla väestöstä. Niitä on siis keskimäärin ottaen jokaisessa koululuokassa ja opiskelijaryhmässä.

Mistä lukivaikeudet johtuvat ja miten ne ilmenevät eri ikäisillä oppijoilla?

Lukivaikeus on kehityksellinen vaikeus. Sen taustan ajatellaan olevan osittain perinnöllinen ja yhteydessä keskushermoston kehityksen lieviin poikkeamiin, jotka puolestaan vaikuttavat kielellisten taitojen kehitykseen. Lukivaikeuksien ydinongelman ajatellaankin liittyvän erityisesti kielen äänteellisen tason käsittelyn vaikeuksiin, mikä näkyy vaikeutena oppia sujuvaa kirjoitettua kielen ja sen ääntämyksen välistä yhteyttä.

läästä ja kehitysvaiheesta riippuen ongelmat saattavat näyttäytyä eri tavoin. Jo ennen kouluikää lukivaikeuden ennusmerkit voivat näkyä kielellisissä taidoissa, kuten nimien oppimisen vaikeuksina tai heikkona kielellisenä tietoisuutena, erityisesti vaikeutena tavoittaa puhutun kielen sanaa pienempiä yksiköitä, kuten tavuja tai äänteitä. Kirjain-äänne vastaavuuksien oppimisen lisäksi kokoava lukutaito edellyttää kykyä yhdistää äänteitä tavuiksi ja lopulta tavuja sanoiksi. Lukivaikeus voi näyttäytyä hankaluuksina oppia jo näitä alkavan teknisen lukutaidon vaiheita ja osataitoja.

Teknisen lukutaidon periaatteiden oppimisen jälkeen lukivaikeus näyttäytyy yleensä vaikeutena tavoittaa kirjoitettujen sanojen ääntämys ja merkitys nopeasti ja sujuvasti. Lukeminen saattaa olla takkuilevaa, palailevaa ja epävarmaa. Usein oikeinkirjoitus on lukemista virhealttiimpaa ja tuottava kirjoittaminen voi olla vaikeaa oikeinkirjoituksen sujumattomuuden ja hitauden vuoksi. Lukivaikeus on oppijalle kuormittava ja ongelma sekä koulussa että itsenäisessä työskentelyssä koulun ulkopuolella. Se voi vaikuttaa oppimiseen koulu-uran myötä monella tavoin. Vaikeudet ja työläys oppimisen perustaidossa altistaa helposti myös kielteisille minäuskomuksille ja motivaatio-ongelmille.

Lukitaitojen tukeminen eri vaiheissa

Lukivaikeus ei siis ongelmana useinkaan jää alkuopetusvaiheeseen vaan säilyy ja näyttäytyy eri tavoin oppijan kehityksen ja koulupolun aikana. Moni selviytyy opinnoissaan pitkälle sitkeydellä lukivaikeudestaan huolimatta, mutta lukivaikeus on kuitenkin riski oppimisesta syrjäytymiseen. Siksi lukemisen ja kirjoittamisen vaikeuksiin on syytä kiinnittää huomiota ja pohtia sopivia tukikeinoja kaikissa vaiheissa opintoja. Sitä, että lukivaikeuden tunnistetuilla taustavaikeuksilla on perinnöllinen tausta, ei pidä suinkaan tulkita niin, ettei ongelmaan voi vaikuttaa. Asia on täsmälleen päinvastoin: jos perimän takia lukutaidon kehityksen kannalta keskeisissä kielellisissä taidoissa on ongelmia, ympäristön vahva tuki taidon kehitykselle ja oppimiselle on silloin erityisen tärkeää.

Rikas ja monipuolinen kieliympäristö tukee monella tavalla kaikkien lasten varhaista kehitystä. Erityisen hyödyllistä se on lapselle, jolla on alttiutta myöhemmille lukivaikeuksille. Lapselle tai yhdessä lukeminen, mikäli se tuntuu mukavalta, on hyödyllistä ja voi herättää kiinnostusta tarinoihin ja kirjoitettuun kieleen jo ennen taidon opettelua. Lukemaan ja kirjoittamaan oppimisen vaiheessa lukivaikeuden takia taidon perusteiden, kirjain-äännevastaavuuksien ja kokoavan lukutaidon harjoittelussa saatetaan joutua viipymään pitkään, vielä alkuopetuksiän jälkeenkin.

Taidon perusteiden hallinnan jälkeen teknisen lukemisen sujuvuuden, vaivattomuuden ja automaattisuuden kehittyminen on usein hidasta ja sujuvuuden ongelmat ovatkin kaikkein tyypillisin lukemisvaikeuksien piirre alkuopetusvaiheen jälkeen. Myös kirjoittaminen on usein hidasta ja työlästä. Samalla tavalla kuin muissakin automatisoituvissa ja sujuvoituvissa taidoissa tärkeää on toistojen ja harjoittelun määrä, siksi itsenäisen taidon käyttämisen merkitys sujuvoitumisessa on keskeinen. Haasteena on useimmiten se, että työlään ja vaikealta tuntuvan taidon käyttäminen ei tunnu välttämättä palkitsevalta. Keinot tukea lukemismotivaation syntymistä ja ylläpitämistä ovatkin tärkeitä.

Harjoittelun ja taidon harrastamisen motivaation ylläpitämiseksi systemaattinen palaute, jonka avulla taidon pienikin kehitys tulee näkyväksi oppijalle, on tärkeää. Opiskelun vaatimusten kasvaessa on tärkeää pohtia myös, millä tavoin ongelmasta aiheutuvaa haittaa voi kompensoida esimerkiksi koetilanteisiin liittyvien erityisjärjestelyjen avulla. Lukemalla oppimisen vaikeuksia ja yleistä opiskelun kuormittavuutta voi helpottaa myös oppikirjoista tehtyjen äänikirjojen avulla.

Lukivaikeuksien tunnistaminen ja kehityksen seuranta

Vaikka olen tässä puhunut lukivaikeudesta nimenä erityiselle oppimisen ongelmalle, lukemisen ja kirjoittamisen vaikeuksien tukemisessa olennaista ei ole diagnoosi. Muodollinen diagnoosi tai nimike ei ole suomalaisessa koulussa edellytys oppimisen ja koulunkäynnin tukemiselle. Diagnostinen tieto lukivaikeuksien taustaongelmista, piirteistä ja kehityskuluista auttaa kuitenkin tunnistamaan yksilöllisiä taidon kehityksen ongelmia varhain sekä ymmärtämään, minkälaisia hankaluuksia on oppijoilla, jotka eivät tunnu etenevän samaan tahtiin kuin ikäisensä keskimäärin. Se ohjaa myös tuen suunnittelussa.

Taidon arvioinnin näkökulmasta vaikeuksien seulova tunnistaminen on tärkeää, mutta arvioinnissa olisi hyvä painottua myös kehityksen eli tukitoimien vaikuttavuuden seuranta, jotta tukea voidaan tarpeen mukaan virittää. Lisäksi oppija saa seurannan avulla palautetta taitojensa kehityksestä ja harjoittelun vaikutuksista.